

УДК 372.2.18

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО УСПІШНОГО НАВЧАННЯ

Черепаня Н.І.

У статті висвітлено результати логіко-комбінаторного експериментального моделювання процесу формування готовності дошкільника до успішного навчання у школі, а також виявлені істотні залежності між розвитком компонентів (інтелектуальних, емоційно-вольових) готовності дітей до шкільного навчання і їх успіхами в навчанні.

Ключові слова: готовність дитини до навчання, компоненти готовності до школи, успішність навчання, прогнозування успішності навчання у школі.

Актуальність дослідження готовності дітей до навчання зумовлена соціальним питанням на «шкільну» зрілу особистість. Вступ до школи є значною подією в житті дитини. Він радикально змінює соціальну ситуацію розвитку та багато в чому обумовлює перспективи становлення особистості. Це період оцінки сім'ї суспільством, період зміни головного виду діяльності, яка зумовлює появу нової соціальної ролі – ролі учня. Спроможність у провідній діяльності формує в дитини мотивацію досягнення успіху, надає впевненість у власних силах, формує здорову особистість. Більш того, підготовка дитини до успішної навчальної діяльності загалом визначається життєвою стратегією її поведінки, прагненням досягти успіху в житті.

Обґрунтування ефективної технології підготовки дітей до школи передбачає наявність наукового розуміння структури змістового наповнення компонентів «готовності». Як показують результати аналізу теорії і практики, на даний час відсутній єдиний термінологічний апарат для визначення цього особистісного утворення. Водночас, незважаючи на наявність широкого спектру дефініцій і багатоаспектності у виділенні умов готовності дитини до навчання в школі й розумінні суті цього феномену, можна виокремити основні її сфери. Це, зокрема, фізична, інтелектуальна, особистісна та емоційно-вольова готовність. Результати досліджень показують, що важливим компонентом особистісного утворення, що розглядається, є готовність до спілкування й зокрема мовний розвиток дошкільника.

Розглядаючи готовність дитини до шкільного навчання як складне багатокомпонентне утворення, слід відмітити, що всі його складові взаємопов'язані й взаємозумовлені. Так, наприклад, фізичний розвиток дошкільника являється базою для дозрівання мозкових центрів, що у свою чергу є передумовою його інтелектуальної готовності. Від стану сформованості здатності до вольових зусиль залежить ступінь довільності й розвитку емоційної сфери дитини. Ієрархія мотивів є передумовою оволодіння довільністю поведінки, яка розглядається як компонента особис-

тійсної готовності та ін.

Початок вивчення проблеми підготовки дитини до навчання започатковано класиками вітчизняної психології (Л.Виговський, Л.Божович, О.Запорожець, А.Леонтьєв), які внесли значний вклад в розробку психологічної концепції готовності дітей до школи. Це стало фундаментальною основою для подальших досліджень, що визначають різноманітні аспекти сфери готовності до школи (І.Дубровіна, Я.Коломінський, Є.Панько та ін.), новоутворення в психічному розвитку дитини (Л.Божович, Р.Єфімкіна, Р.С.Нємов та ін.), передумови готовності до шкільного навчання (В.Мухіна та ін.), зв'язок психологічної готовності до школи з процесом навчання (М.Безруких, С.Єфенцова та ін.), єдине психологічне утворення (Б.Ельконін, Є.Є.Кравцова та ін.). Незважаючи на багатоплановість розгляду готовності дітей до навчання в школі, ця проблема на даний час вивчена все ще недостатньо.

Метою статті є висвітлення результатів логіко-комбінаторного експериментального моделювання процесу формування готовності дошкільника до успішного навчання у школі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми засвідчив, що питання взаємозв'язків і взаємозалежностей між різними аспектами готовності дітей до шкільного навчання і їх успіхами в навчанні вивчено недостатньо. Зокрема виявлені закономірності, які визначають успіх дитини в навчанні, її спроможність в різних видах діяльності. Це визначило цільові установки нашого дослідження.

Ми виходимо з припущення, що навчальний матеріал засвоюється краще, якщо враховані нами ключові компоненти готовності дітей до навчання, а також обґрунтовані суттєві залежності і взаємозв'язки між цими показниками, будуть використані в якості основи прогнозних передбачень успішності навчання майбутніх школярів.

Зокрема, результатами дослідження доведено, що між хлопчиками і дівчатками мають місце неоднаковості в механізмі досягнення успіху в навчанні в залежності від розвитку у них компонентів шкільної готовності. Так нами встановлено, що одним із важливих показників розвитку, необхідним для успішного засвоєння першокласниками учбового матеріалу за всіма дисциплінами є організованість, що в окремих випадках стає більш важливим, ніж розвиток інтелектуальних компонентів готовності таких як логічне мислення і пам'ять. Що стосується типу відношення до учбової ситуації, то це є важливим, перш за все, для засвоєння навчального матеріалу (особливо у хлопчиків) на початковому етапі організованого засвоєння знань.

Учні з ігровим відношенням до ситуації навчання (яких традиційно вважають найбільш незрілими), демонструють широкий діапазон успішності. Успіх в навчанні в таких випадках визначається сполученням ігрового типу з розвитком компонентів шкільної готовності (організованість, логічним мисленням, пам'яттю). Водночас розвиток логічного мислення має сильні кореляційні зв'язки з успіхами дітей в засвоєнні учбового матеріалу з математики (особливо у хлопчиків). Наявність високого рівня розвитку логічного мислення на старті шкільного навчання дуже важливо для досягнення дітьми успіхів в навчанні в наступних класах, зокрема з математики.

Характерно, що наявність навичок читання (побуквеного та послідовного рівнів) на початок шкільного навчання не гарантує у майбутньому успіху за основними шкільними дисциплінами. Більш важливим є розвиток психічних функцій, на яких він базується, і сполучень розвитку інших компонентів шкільної готовності (пам'яті, організованості, логічного осмислення, відношення до учбової ситуації). У ході дослідження виявлений сильний кореляційний зв'язок між розвитком процесу запам'ятовування і загальною успішністю, що сильніше за аналогічний зв'язок з показниками розвитку логічного мислення.

Для обробки даних дослідження нами було використано логіко-комбінаторний метод, що дозволив установити «коефіцієнти» компонентів шкільної готовності, які визначають «ступінь впливу» кожного компоненту готовності дітей до шкільного навчання [7]. Як і передбачалось, кожен показник шкільної готовності дитини відіграє свою роль для успішності навчання, тобто вносить «певний вклад» в успішність дитини з основних навчальних дисциплін. Виявлені компоненти готовності мають відповідні співвідношення з успіхами дітей в навчанні, і компоненти, які не мають такого співвідношення і слабо корелюються з успішністю дітей. Кореляційний аналіз підтвердив це припущення.

Відомо, що компоненти шкільної готовності («характерні ознаки»), вносять неоднаковий «внесок» в успішність дітей з основних навчальних предметів. Це підтверджує використаний нами логіко-комбінаторний метод розпізнавання образів. Найбільші величини «вагомих коефіцієнтів» були виявлені у таких показниках готовності як організованість дітей, розвиток запам'ятовування і ставлення дитини до навчальної ситуації. Як виявилось, значний вплив на те, якою комбінацією оцінок з основних навчальних дисциплін буде визначена успішність дітей, відіграє ставева приналежність дитини. Цей параметр шкільної готовності не є показником розвитку інтелектуальної сфери, однак величина «коефіцієнта» даної ознаки вища, ніж величини «коефіцієнтів» інтелектуальних компонентів шкільної готовності (логічного мислення і запам'ятовування). Як відзначав А.Леонтьєв, розвиток у дітей здатності керувати своєю поведінкою є одним із найосновніших «компонентів» готовності до шкільного навчання. Наше дослідження експериментально це підтверджує. У свою чергу О.Запорожець [9] вказував, що довільність стає фундаментальним здобутком до кінця дошкільного віку. К.Поліванова [8] називала цю характеристику виникненням «довільного використання самою дитиною своїх можливостей».

З нашої точки зору, є можливим розширити семантичне поле поняття «довільність». Тому використовуємо поняття «організованість», котре збільшує діапазон змісту даного компоненту шкільної готовності і включає у себе ряд характерологічних, пов'язаних з невмотивованістю поведінки, типових для першокласників, а саме: уміння упорядкувати свої дії, дисциплінарні характеристики, що виявляються у міжособистісному спілкуванні, і старанність та уміння планувати свою діяльність.

Як показали результати дослідження, такі компоненти, як логічне мислення і запам'ятовування, що є показниками розвитку інтелектуальної сфери дитини, істотно впливають на підсумкову успішність дітей молодших класів.

Слід відзначити, що істотне значення мають різні рівні розвитку компонентів готовності до навчання. Це означає, що для прогнозу успішності дуже важливо знати, що найбільш важливим з них є «навчальне» ставлення дитини до пізнавальної діяльності та ситуації навчання, а «переднавчальне» і «псевдонавчальне» типи є важливими факторами, але їх кількісні показники дещо

нижчі.

Типи ставлення дітей до навчальної ситуації, як «комунікативні» й «ігрові», зустрічаються не часто, тому обґрунтувати висновки відносно їхньої ролі, не має можливості. Відзначимо лише, що «ігрове» ставлення дітей до ситуації навчання дає високу динаміку успішності. «Ігрові» діти, за результатами нашого дослідження, демонструють успішність як на «відмінно», так і з відміткою «задовільно». Більш за все, це залежить від поєднання з іншими характеристиками готовності до школи (розвиток мислення, організованості, пам'яті...). Таким чином, на наш погляд, даний тип відношення дитини до учбової ситуації вимагає додаткового вивчення. Внаслідок вивчення логіко-комбінаторним методом розпізнавання образів, він був виділений як «неінформативна ознака» на даному етапі дослідження.

Розвиток навичок читання (його складового та буквеного рівнів), суттєво не впливає на результати успішного навчання дітей. Це перекликається з результатами і інших досліджень, де кореляційні зв'язки були слабкими. «Вагомий коефіцієнт» був виявлений тільки у ознаки «навичка читання цілими словами». Показники «читання», «складове» та «побуквене читання» були виділені як неінформативні. Це означає, що діти з цими навичками дають широкий діапазон успішності і не відстежуються закономірності впливу сформованості даного компонента шкільної готовності на успіхи дітей в навчанні. Прогнозуючи успішність дітей з цим видом читання, ми можемо сказати, що він суттєво впливає на те, як буде навчатись дитина. Для педагога важливо знати поєднання з розвитком інших «компонентів» шкільної готовності, які мають найбільш суттєве значення в цьому плані.

Важливим у плані прогнозу успішності, слід назвати мовленнєвий розвиток дитини, показник вагомості якого засвідчує значний вплив на успіхи дітей в навчанні. Це закономірно, тому що розвиток мовлення є певним показником засвоєння дитиною соціального досвіду, «інтеріоризації». Як відомо, через слова з їх значенням, людина взаємодіє з оточуючими його людьми. Унаслідок цієї взаємодії виникають внутрішньо-психічні розумові дії в формі тих самих слів з їх значеннями, які керують людською діяльністю вже зсередини і допомагають сформувати відповідь в ситуації спілкування, організувати діяльність, розв'язати логічну задачу. На цьому етапі розвитку велике значення належить педагогічній ситуації, яка спеціально організується педагогом для корекції і керівництва діяльністю учня.

Що стосується «тривожності», то ми не ставили перед собою завдання описати взаємозв'язок цього показника психічного розвитку з успішністю в дітей. Цей вид емоційного стану, функція якого складається в безпеці суб'єкта на особистому рівні використовувались в дослідженні як одна з ознак емоційності й пристосованості дитини до тих або інших соціальних ситуацій.

У якості додаткових ознак, які розглядалися нами в дослідженні, були вік, стать і відвідування дітьми підготовчої групи дитячого садка. Звісно, це не всі компоненти «шкільної готовності» в класичному розумінні. Мають місце, як відзначалося вище, відмінності в співвідношенні розвитку компонентів шкільної готовності і успіхів у навчанні у хлопчиків та дівчаток. Ці дані були взяті як додаткова інформація про дітей, без якої, як правило, не проводиться дослідження.

Роблячи висновки, слід сказати: результати експериментального дослідження підтверджують наше припущення про те, що між компонентами готовності дітей до шкільного навчання і їх успіхами в навчанні існують специфічні взаємозв'язки. Мають місце і неінформативні ознаки. Знання цих залежностей дає змогу зробити реальний прогноз успішності дітей на момент діагностики їхньої готовності до навчання.

Перспективи. У процесі наукового пошуку встановлено, що існує об'єктивна необхідність у подальшому дослідженні питань, пов'язаних з підготовкою дитини до систематичного навчання в школі. Потребують вивчення технології виховання дітей-шестирічок, підготовка до школи малят, які не відвідують дошкільні навчальні заклади, створення наскрізних навчальних програм для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, спрямованих на забезпечення цілісного характеру психофізіологічного їхнього розвитку, та ін.

Література

1. Кононко О.Л. Шкільна адаптація та психологічний вік / Олена Леонтіївна Кононко // Початкова школа. – 2002. – №1. – С.14-16
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силович Костюк / За ред. Л.М.Проколієнко. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
3. Лаврінєнко О. Розвиваємо увагу, пам'ять, мислення / Оксана лаврінєнко // Дошкільне виховання. – 2001. – №2. – С.16-17
4. Меньшикова Е.А. К вопросу о прогностической значимости психологической готовности ребенка к школьному обучению / Катерина Алексеевна Меньшикова // Вестник ТГПУ. – Томск, 1998. – С.30-31
5. Поливанова К.Н. Типология индивидуальных вариантов психического развития детей при переходе от дошкольного к младшему школьному возрасту / Катерина Николаевна Поливанова // Новые исследования в психологии. – М.: Педагогика, 1988. – №2.– С.34-38
6. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста / Под ред. А.В.Запорожца, Я.З.Неверович. – М.: Педагогика, 1986. – С.8-28
7. Черепаня Н.І. Проблеми готовності дитини до школи / Наталія Іванівна Череваня // Педагогіка і психологія: Формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Зб. наук. праць. Вип. 33. – Київ, 2004. – С.421-426

Черепаня Н.І.

Формирование готовности дошкольников к успешной учебе

В статье отражены результаты логико-комбинаторного экспериментального моделирования процесса формирования готовности дошкольника к успешному обучению в школе, а также обнаружены существенные зависимости между развитием компонентов (интеллектуальных, эмоционально-волевых) готовности детей к школьному обучению и их успехами в учебе.

Ключевые слова: готовность ребенка к обучению, компоненты готовности к школе, успешность обучения, прогнозирование успеваемости обучения в школе.

Cherepanya N.I.

Forming the readiness of preschool pupils to the successful studies

The author of the article has provided the results of experimental design of process of forming of readiness of preschool child. She has also found out substantial dependences between development of components (intellectual, emotionally volitional) of readiness of children to the school teaching and their successes in studies.

Keywords: readiness of child to the studies, components of readiness to school, progress of studies, prognostication of progress of studies at school.